

مروری بر نقش مدیران در پیشگیری و مدیریت ورشکستگی شرکت ها

سمیه صائب نیا^{۱*}

گروه مدیریت، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران 1467485705@iau.ir

هانیه محمدزاده^۲

گروه حسابداری، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران haniehmmd8@gmail.com

چکیده

ورشکستگی شرکت ها یکی از مهم ترین چالش های نظام اقتصادی هر کشور محسوب می شود که پیامدهای گسترده ای بر ذی نفعان، از جمله طلبکاران، کارکنان و سهام داران برجای می گذارد. در این میان، نقش و عملکرد مدیران شرکت در بروز، پیشگیری و مدیریت وضعیت ورشکستگی اهمیتی بنیادین دارد. مدیران با تصمیمات مالی، راهبردی و عملیاتی خود می توانند مسیر شرکت را به سمت پایداری یا نابسامانی سوق دهند. این پژوهش با رویکردی مروری، به بررسی جایگاه و مسئولیت های مدیران در فرایند ورشکستگی شرکت های تجاری می پردازد. بدین منظور، مبانی نظری مرتبط با وظایف قانونی و اخلاقی مدیران، مصادیق قصور و تخلفات مدیریتی، و نیز نقش نظام حکمرانی شرکتی در کاهش ریسک ورشکستگی مورد تحلیل قرار گرفته است. یافته های حاصل از مرور پیشینه نشان می دهد که وجود سازوکارهای نظارتی مؤثر، شفافیت در تصمیم گیری های مدیریتی و رعایت اصول حسابداری و حاکمیت شرکتی، نقش تعیین کننده ای در پیشگیری از ورشکستگی و حفظ سلامت مالی شرکت ها دارد. بر این اساس، مقاله حاضر تأکید می کند که ارتقای دانش و مسئولیت پذیری مدیران، از مهم ترین راهکارهای تقویت پایداری بنگاه های اقتصادی است.

واژگان کلیدی: مدیران، پیشگیری، مدیریت ورشکستگی

۱- مقدمه

مدیرعامل به عنوان رهبر ارشد سازمان، نقش حیاتی در تصمیم گیری های استراتژیک و عملیاتی ایفا می کند. قدرت مدیرعامل می تواند به او اجازه دهد تا تصمیماتی را اتخاذ کند که مستقیماً بر مدیریت سود و استراتژی های تجاری تأثیر بگذارد. این قدرت می تواند به دو صورت مثبت (بهبود عملکرد شرکت) یا منفی (افزایش ریسک ورشکستگی) ظاهر شود (بلوری و بختیاری، ۱۴۰۴). ورشکستگی شرکت نقشی در ورشکستگی مدیران ندارد قانون گذار زمانی مدیران را مشمول پرداخت دیون شرکت می داند که خطایی از مدیران سر زده باشد و این خطا نیز علت ورشکستگی شرکت باشد. لازم به ذکر است در مواردی که احراز شود ورشکستگی شرکت ناشی از تقصیر مدیران شرکت است، مدیران قابل تعقیب خواهند بود و در مقابل، بدهکاران شرکت مسئول خواهند بود (میلانی، ۱۴۰۲). بین توانایی مدیران و خطر ورشکستگی شرکت ها، رابطه ای منفی وجود دارد و عملکرد مالی نقش متغیر میانجی کامل در رابطه بین توانایی مدیران و خطر ورشکستگی بازی می کند. به بیان دیگر، توانایی مدیران از طریق بهبود عملکرد مالی شرکت ها، خطر ورشکستگی آنها را کاهش می دهد. (خواجهی و قدیریان ارانی، ۱۳۹۷).

ورشکستگی شرکت ها یکی از مهم ترین مسائل اقتصادی است که معمولاً در نتیجه مجموعه ای از تصمیمات نادرست مدیریتی، ضعف در کنترل های داخلی و ناتوانی در تأمین مالی رخ می دهد. ضعف در ساختار مالی و بی انضباطی مدیریتی، از عوامل اصلی ورشکستگی در شرکت های ایرانی است (میلانی، ۱۴۰۲). بیش اطمینانی مدیران و نادیده گرفتن ریسک های مالی، احتمال ورشکستگی شرکت ها را افزایش می دهد (گرگی زاده و همکاران، ۱۴۰۴). نبود شفافیت در گزارشگری مالی و ضعف حاکمیت شرکتی از جمله دلایل

تشدید بحران های مالی هستند (شجاعی، اکبری ۱۳۹۹). بنابراین، ورشکستگی را نمی توان تنها نتیجه شرایط بیرونی بازار دانست، بلکه این پدیده تا حد زیادی به کیفیت تصمیم گیری و ساختار مدیریتی شرکت ها وابسته است. در مجموع می توان گفت که ورشکستگی شرکت ها پدیده ای چندبعدی است که ریشه در تصمیمات مدیریتی، ساختار مالی و عملکرد راهبردی مدیران دارد. مدیران آگاه، اخلاق مدار و توانمند می توانند با ایجاد نظام های کنترل داخلی مؤثر، گزارشگری شفاف و سیاست های مالی محتاطانه، از بروز بحران های اقتصادی جلوگیری کنند. هدف پژوهش حاضر آن است که نقش مدیران شرکت ها در پیشگیری یا بروز ورشکستگی را بررسی کند و با تحلیل رابطه میان تصمیمات مدیریتی و ثبات مالی، راهکارهایی برای ارتقای کارایی مدیریت و کاهش احتمال ورشکستگی ارائه دهد.

۲- مبانی نظری

مدیران شرکت ها از ارکان اصلی تصمیم گیری و هدایت فعالیت های اقتصادی و مالی سازمان ها به شمار می آیند. تصمیمات آنان می تواند هم زمینه ساز رشد و پایداری شرکت ها باشد و هم، در صورت اتخاذ راهبردهای نادرست، موجب بروز بحران های مالی و نهایتاً ورشکستگی گردد. در نظریه های کلاسیک مدیریت، نقش مدیران به عنوان طراحان اصلی جهت گیری راهبردی شرکت مطرح شده است (Drucker, 1954). از منظر حقوق تجارت نیز، مدیران دارای مسئولیت های متنوعی همچون اداره امور شرکت، حفظ منافع سهام داران، ارائه اطلاعات صحیح مالی و رعایت اصول حسن نیت در تصمیم گیری هستند (قانون تجارت ایران، مواد ۱۳۵ تا ۱۴۳).

۲-۱- نظریه های مرتبط با نقش مدیران در ورشکستگی شرکت ها

مطابق نظریه عامل-کارگزار (Agency Theory)، مدیران ممکن است در شرایطی که منافع شخصی آنان با منافع سازمان تعارض پیدا می کند، اقداماتی انجام دهند که ریسک ورشکستگی شرکت را افزایش می دهد (Meckling, 1976 & Jensen). این رو، وجود سازوکارهای نظارتی از جمله هیئت مدیره مستقل، حسابرسی داخلی و نظام گزارش دهی شفاف از الزامات کاهش این ریسک به شمار می رود (Jensen, 1983 & Fama).

همچنین در چارچوب نظریه حاکمیت شرکتی (Corporate Governance)، تأکید می شود که ساختار تصمیم گیری، ترکیب هیئت مدیره، و شفافیت اطلاعات مالی از عوامل مؤثر در پیشگیری از ورشکستگی است. تحقیقات نشان داده اند که شرکت هایی با نظام حکمرانی قوی تر، عملکرد مالی پایدارتری دارند و کمتر در معرض ناتوانی مالی قرار می گیرند (Vishny, 1997; & Shleifer, 2015).

۲-۲- مسئولیت های قانونی و اخلاقی مدیران

در نظام حقوقی ایران و بسیاری از کشورها، مسئولیت مدیران در هنگام ورشکستگی نه تنها شامل جنبه های مالی بلکه مسئولیت های مدنی و کیفری نیز می گردد. به موجب ماده ۴۱۲ قانون تجارت ایران، ورشکستگی تاجر در صورتی اعلام می شود که از تأدیه دیون خود متوقف شود. اگر این توقف ناشی از تقصیر یا سوءمدیریت مدیران باشد، مسئولیت مستقیم بر عهده ی آنان قرار

می گیرد (قانون تجارت ایران، ماده ۴۱۸). از دیدگاه بین المللی، مقرراتی مانند Bankruptcy Reform Act در ایالات متحده نیز بر ضرورت بررسی تصمیمات مدیریتی در دوران پیش ورشکستگی تأکید دارند (United States Code, 2005). از جنبه اخلاقی، نظریه پردازان بر اهمیت رعایت اصول امانتداری، شفافیت و پاسخ گویی توسط مدیران تأکید می کنند. مدیرانی که اطلاعات مالی غیرواقعی منتشر می کنند یا دارایی ها را به صورت نامشروع منتقل می نمایند، نه تنها موجب ورشکستگی شرکت می شوند بلکه اعتماد عمومی نسبت به بازار سرمایه را نیز تضعیف می کنند (Buchholtz, 2015 & Carroll).

۳-۲- عوامل مدیریتی مؤثر بر پیشگیری از ورشکستگی

مطالعات تجربی متعدد نشان می دهند که کیفیت مدیریت، توانایی تحلیل ریسک، و استراتژی های تطبیق با بحران از عوامل کلیدی بقای شرکت ها هستند (Altman, 1968; Beaver, 1966). مدیران آگاه با استفاده از شاخص هایی نظیر مدل آلتمن Z می توانند احتمال ورشکستگی را پیش بینی و اقدامات اصلاحی را قبل از وقوع بحران انجام دهند. افزون بر این، تصمیمات سرمایه گذاری محتاطانه، مدیریت نقدینگی، کاهش بدهی های پرریسک و تنوع بخشی به منابع درآمدی از راهکارهای مدیریتی اثبات شده برای حفظ پایداری مالی شرکت ها هستند (Hillier et al., 2020).

در نتیجه، تلفیق بین نظارت قانونی و ارتقای شایستگی مدیریتی، می تواند به طور مؤثری از ورشکستگی شرکت ها پیشگیری کند. این رویکرد، پایه نظری مناسبی برای طراحی سیاست های آموزشی، اصلاح ساختار حاکمیت شرکتی و تقویت نظام گزارش دهی مالی فراهم می سازد.

۳- روش تحقیق

پژوهش حاضر از نوع مروری نظام مند (Systematic Review) است که با هدف شناسایی، طبقه بندی و تحلیل جامع مطالعات انجام شده درباره نقش و مسئولیت های مدیران شرکت در بروز، پیشگیری و مدیریت ورشکستگی شرکت های تجاری انجام شده است. در این راستا، از رویکردی ساختاریافته برای گردآوری، ارزیابی و ترکیب یافته های پژوهش های پیشین استفاده شده تا تصویری منسجم از وضعیت دانش موجود در این حوزه ارائه شود. در گام نخست، سؤال های اصلی پژوهش با تمرکز بر این پرسش محوری تدوین شد که «در ادبیات علمی و حقوقی، مدیران شرکت چه نقشی در شکل گیری، تشدید یا پیشگیری از ورشکستگی شرکت های تجاری دارند و چه عوامل مدیریتی در بروز این وضعیت مؤثر شناخته شده اند؟». بر این اساس، دامنه زمانی، موضوعی و مفهومی پژوهش تعیین گردید و چارچوب مفهومی مطالعه شکل گرفت. در مرحله بعد، جست و جوی نظام مند منابع علمی در پایگاه های معتبر داخلی و بین المللی شامل Scopus، Web of Science، ScienceDirect، Google Scholar و همچنین پایگاه های علمی فارسی نظیر Magiran، SID و نورمگز انجام شد. کلیدواژه های جست و جو شامل ترکیباتی از واژه های «ورشکستگی شرکت ها»، «مسئولیت مدیران»، «حاکمیت شرکتی»، «مدیریت بحران مالی»، «سوءمدیریت»، «پیشگیری از ورشکستگی» و معادل های انگلیسی آنها مانند Corporate Bankruptcy، Managerial Responsibility، Corporate Governance و Financial Distress بود. جست و جو به صورت ترکیبی و با استفاده از عملگرهای منطقی (AND و OR) انجام گرفت.

پس از گردآوری اولیه منابع، فرآیند غربالگری در دو مرحله صورت پذیرفت. در مرحله نخست، عناوین و چکیده های مقالات بررسی شد و مطالعات نامرتبط حذف گردید. در مرحله دوم، متن کامل منابع منتخب مورد مطالعه قرار گرفت و بر اساس معیارهای ورود و خروج، منابع نهایی انتخاب شدند. معیارهای ورود شامل ارتباط مستقیم با موضوع نقش مدیران در ورشکستگی شرکت ها، تمرکز بر عوامل مدیریتی، حقوقی یا ساختارهای حاکمیت شرکتی و انتشار در مجلات علمی معتبر بود. همچنین، مطالعات تکراری، منابع فاقد اعتبار علمی و پژوهش هایی که چارچوب تحلیلی مشخصی نداشتند، از فرآیند بررسی حذف شدند.

در نهایت، داده های استخراج شده از مطالعات منتخب طبقه بندی و تحلیل گردید تا مهم ترین ابعاد نقش مدیران در فرآیند ورشکستگی، از جمله تصمیمات مدیریتی، ساختار حاکمیت شرکتی، مسئولیت های قانونی و سازوکارهای پیشگیرانه، به صورت منسجم تبیین شود.

۴- نتیجه گیری

بررسی ادبیات علمی و حقوقی نشان می دهد که مدیران شرکت ها نقشی تعیین کننده در شکل گیری، مدیریت و پیشگیری از وضعیت ورشکستگی دارند. تصمیمات راهبردی، شیوه مدیریت منابع مالی، میزان شفافیت در گزارش دهی و نحوه مواجهه با بحران های اقتصادی از جمله عواملی هستند که می توانند مسیر یک شرکت را به سمت پایداری یا ناتوانی مالی سوق دهند. یافته های این مطالعه مروری نشان داد که بسیاری از موارد ورشکستگی شرکت ها نه صرفاً به دلیل شرایط بیرونی اقتصاد، بلکه در نتیجه ضعف در مدیریت، نبود نظارت مؤثر و نادیده گرفتن اصول حاکمیت شرکتی رخ می دهد.

همچنین نتایج مطالعات بررسی شده نشان می دهد که وجود ساختارهای مناسب حاکمیت شرکتی، تقویت نظام های نظارتی، افزایش شفافیت مالی و ارتقای سطح دانش و مهارت مدیران می تواند نقش مهمی در کاهش ریسک ورشکستگی شرکت ها ایفا کند. مدیرانی که از ابزارهای تحلیل مالی، مدیریت ریسک و برنامه ریزی راهبردی استفاده می کنند، توانایی بیشتری در شناسایی نشانه های اولیه بحران مالی و اتخاذ تصمیمات اصلاحی دارند.

در مجموع می توان نتیجه گرفت که بهبود کیفیت مدیریت و تقویت مسئولیت پذیری مدیران از مهم ترین عوامل در حفظ سلامت مالی شرکت ها و جلوگیری از بروز ورشکستگی است. از این رو، پیشنهاد می شود سیاست گذاران و نهادهای نظارتی با تدوین مقررات کارآمدتر، ارتقای استانداردهای حاکمیت شرکتی و فراهم کردن آموزش های تخصصی برای مدیران، زمینه کاهش ریسک های مالی و افزایش پایداری بنگاه های اقتصادی را فراهم سازند. همچنین انجام پژوهش های تجربی در آینده می تواند به درک عمیق تر رابطه میان ویژگی های مدیریتی و احتمال ورشکستگی شرکت ها کمک کند.

منابع

- بلوری، امین؛ بختیاری، مسعود، (۱۴۰۴)، نقش تعدیلگر قدرت مدیرعامل در تاثیر مدیریت سود و استراتژی تجاری بر ریسک ورشکستگی، فصلنامه پژوهش های کاربردی در گزارشگری مالی، ۱۴، ۲۶، ص.ص ۲۸۸-۲۴۵.
- میلانی، جمیل، (۱۴۰۲)، ورشکستگی شرکت های سهامی و آثار آن بر سهامداران و مدیران شرکت، فصلنامه تحقیقات نوین میان رشته ای حقوق، ۳، ۲، ص.ص ۷۳-۶۲.
- خواجوی، شکراله؛ امیری، فاطمه سادات، (۱۳۹۲)، شناسایی مهم ترین عوامل مؤثر در ورشکستگی شرکت ها، فصلنامه مطالعات تجربی حسابداری مالی، ۱۱، ۳۸، ص.ص ۹۰-۶۹.
- شیبانی، فر، محمد شهاب؛ الوانی، سید مهدی؛ رستگار، عباسعلی؛ دامغانیان، حسین؛ دانایی فرد، حسن، (۱۳۹۹)، سیر تاریخی دانش مدیریت در ایران، پژوهش مدیریت عمومی، ۱۳، ۴۸، ۲۵-۵.
- نصرت نظامی، محمدرضا؛ محمدی نوده، فاضل؛ خردیار، سینا (۱۴۰۴) مدل یابی پیشبینی و ورشکستگی با تاکید بر روش های نوین اندازه گیری، فصلنامه علمی پژوهشی دانش سرمایه گذاری، ۳، ۱۴، ص.ص ۶۹۷-۶۷۵.
- خواجوی، شکرالله؛ قدیریان آرانی، محمدحسین، (۱۳۹۷) توانایی مدیران، عملکرد مالی و خطر ورشکستگی نشریه دانش حسابداری، ۳۲، ۱۳، ص.ص ۹۷۵-۶۹۷.
- رشک البهادلی، احمدعباس؛ حسن ملکی، علیرضا؛ شاکر، امیرصاحب؛ دستگیر، محسن، (۱۴۰۳) تبیین معیار های شایستگی مدیران ارشد و تاثیر آن بر عملکرد شرکت ها، نشریه حسابداری، ۳، ۲، ص.ص ۲۲۸-۲۰۹.

- Altman, E. I. (1968). *Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy*. Journal of Finance, 23(4), 589–609.
- Beaver, W. H. (1966). *Financial Ratios as Predictors of Failure*. Journal of Accounting Research, 4, 71–111.
- Carroll, A. B., & Buchholtz, A. K. (2015). *Business and Society: Ethics, Sustainability, and Stakeholder Management*. Cengage Learning.
- Drucker, P. F. (1954). *The Practice of Management*. Harper & Row.
- Fama, E. F., & Jensen, M. C. (1983). *Separation of Ownership and Control*. Journal of Law and Economics, 26(2), 301–325.
- Hillier, D., Ross, S., Westerfield, R., Jaffe, J., & Jordan, B. (2020). *Corporate Finance*. McGraw-Hill Education.
- Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). *Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure*. Journal of Financial Economics, 3(4), 305–360.
- OECD. (2015). *Principles of Corporate Governance*. OECD Publishing.
- Shleifer, A., & Vishny, R. W. (1997). *A Survey of Corporate Governance*. Journal of Finance, 52(2), 737–783.
- United States Code. (2005). *Bankruptcy Reform Act*. Washington D.C.: U.S. Government Printing Office.
- قانون تجارت ایران (مصوب ۱۳۱۱ و اصلاحات بعدی)